

ובזה מובנים דברי התוס' בסוגיתנו שהוכיחו שלדברי הכל לאו שסמוך לו עשה בכתוב, או אפילו אינו סמוך אלא שאין העשה שייך אלא לאחר עבירת הלאו, כגון השבת הגזילה – אין לוקים עליהם, והנידון בסוגיתנו רק בשאין הלאו והעשה סמוכים זל"ז וכששייך העשה קודם הלאו, כגון במקדים תרומה לביכורים. והקשו התוס' הלא בתמורה העשה סמוך ללאו וגם אינו שייך אלא לאחר הלאו. ותרצו שמ"מ מדמה הגמרא מלתא למלתא משום שאין מקיים העשה דתמורה בידיים. ובאור דבריהם, כאשר העשה סמוך ללאו הרי משמע שכוונת התורה שהלאו ניתקן ע"י קיום העשה ונפטר בכך, הלכך אינו לוקה, אבל כשאינו סמוך [וכן כשהעשה שייך בלא עבירת הלאו] אינו מהווה תיקון ללאו, ואז הסברה היחידה לפטור ממלקות היא משום שאינו כלאו דחסימה, וזהו שמקשה הגמרא אם כדבריך שלא הניתק לעשה פטור גם באופן שאינו תיקון הלאו רק משום שאינו כלאו דחסימה, א"כ בדין הוא שלא ילקה על תמורה שאעפ"י שאין בה תיקון ללאו מפני שאין בה 'עשה' מעשית, מ"מ אינו דומה לחסימה (עפ"י קהלות יעקב ד).

א. נראה שגם אם אין העשה תיקון ממש ללאו, יש בדבר סברא להיפטר ממלקות [וזהו הסברא לחלק בין לאו דחסימה ללאו הניתק לעשה], שהעשה מכה את חומר הלאו כיון שעדיין יש תיקון מסוים למצב. וכגון בתמורה שכיון שאמרה תורה הוא ותמורתו יהיו קדש, נמצא שהחלפתו שרצה לעשות לא חלה לגמרי כדבריו. וכן המאחר ביכוריו לתרומה, יש תיקון מה בכך שבסוף הפרישם. ואולם אין זה דומה לעשה הכתוב בסמוך ללאו וכד', ששם ניתק הכתוב עצמו ממלקות לעשה, כאילו אמר תיקונו של זה אינו במלקות אלא בקיום העשה.

ב. בספר שפת אמת פירש השוואת הגמרא, כשם שמקדים תרומה לביכורים הלא מצות הביכורים היתה כבר מקודם ואעפ"י כן נחשב הלאו הניתק לעשה, כמו כן תמורה עיקר הלאו הוא שלא ימיר הקדושה, והמצוה היא שגם הקדושה הראשונה קיימת. ויוצא מדבריו אלו שעיקר המצוה בתורה לומר שהקדושה הראשונה לא פקעה (וכ"מ בספר דבר אברהם ח"א ז ענף א סק"ב, ע"ש. וע' בגליונות קה"י יח: שכתב לשמוע מהגמ' שם שבתמורה נמשכת קדושת הקרבן הראשון. ואולם בבכורות ס' יז צדד בזה וחילק בין הנידונים השונים. וע"ע במובא ביוס"ד זבחים מט.). וצ"ע הלא גם ללא חידוש הכתוב אי אפשר לחלל קדושה מתמימים, ובשלמא לאביי י"ל ממה שאמרה תורה לא יחליפנו משמע דאי עביד מהני (וכדלהלן ה:), אבל לרבא מדוע ס"ד שיועיל חילופו, ע"כ נראה לכאורה שהחידוש הוא בכך שהתמורה נתקדשה [וזהו הטעם שגם בע"מ מעיקרו נתפסת בו תמורה. וע' גם באחיעזר ח"ב סוס"י מד].

ולכאורה נראה שאם התנהג בתמורה כבהמת חול, מלבד שמעל בקדשים עבר על עשה ד'היה הוא ותמורתו יהיה קדש'. עוד בישוב קושית התוס' – ע' בספר חדושים ובאורים.

*

'אם תשמע שחברך מזכיר השם, אל תיכנס תוך דבריו לומר 'עשה לי כך וכך', שהרי על ידי זה ישתוק לשמוע דבריך ואתה גורם שיוציא שם שמים לבטלה, אבל אם תשמע שחברך הזכיר שם השם לקלל את חברו, אז תפסיק דבריו כי יחטא כשיקלל'.

(ספר חסידים, מובא בא"ר רטו; משנ"ב שם סקי"ט)

דף ה

'שאני התם דאמר קרא כל ימיו – כל ימיו בעמוד והחזיר'. יש לפרש הדרשה בכמה אופנים; – היתור 'כל ימיו' מורה על חיוב נוסף, לעמוד ולהחזירה לאחר שילוח [כדוגמת הדרשה 'מוצא שפתיך' – זו מצות עשה. ר"ה ו.]. (עפ"י ריטב"א מכות טו).

פירוש נוסף: כאילו אמר לא יוכל לשלחה לכל ימיו, וממילא שמענו שאם שלחה מחויב להחזירה כדי שלא תהא שלוחה מאתו כל ימיו (כן משמעות פרש"י כאן ובמכות טו.).

ונראה שאין הדרש עוקר את המשמעות הפשוטה שאסור לו לשלחה כלל, גם אם בא לשלחה לזמן מועט ולהחזירה, וא"כ אפילו לשיטת ר"י (בתוס' פסחים כט: צה.) שהמשהה חמץ בפסח ע"מ לבערו אינו עובר עליו משום שהוא ניתק לעשה, כאן שונה שהלא אין מקרא יוצא מידי פשוטו, שלא ישלחנה כל ימיו.

באופן אחר: סרס המקרא ודרשהו – כאילו כתוב 'ולו תהיה לאשה כל ימיו' – תהיה לו לאשה לעולם, ואפילו לאחר ששילחה (רמ"ה, מובא בריטב"א במכות. וע"ש בתוס' בשם רש"י בקדושין).

ע"ע בפירוש שיטות הראשונים, ביוסף דעת מכות טו. עוד בפירוש הסוגיא, ע' בחדושי ר' מאיר שמחה הכהן – לקוטים.

'מנין לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה שנאמר ולא תשא עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו, אם אינו קדוש נשיאות חטא למה, מיכן לתורם מן הרעה על היפה שתרומתו תרומה'. פרשו בתוס' (וכ"מ בשיטמ"ק) שהדרש הוא מיתור הכתוב ולא תשא עליו חטא, הרי בלאו הכי אנו יודעים שיש בדבר חטא משום שכתוב מכל חלבו.

ועוד, לשון 'נשיאות חטא' משמע שהאיסור לעולם עליו, ואם אינו קדוש הלא צריך לחזור ולתורם (עפ"י תו"י יבמות פט:).

ויש מי שכתב: הואיל ואין כאן 'לאו' או 'עשה' שיעבור עליו ושלא יועילו מעשיו, הרי ודאי כוונת הכתוב לומר שאם תרם מן הרעה נתקדש ולכך יש כאן חטא (עפ"י המאירי קדושין מו:).

מה שכתב שאין בו 'עשה' אעפ"י שכתוב 'מכל חלבו' – נראה שמסתבר שהוא דין פרטי מדיני ההפרשה ואין כאן אזהרה נפרדת, הלכך אם לא קדוש הרי בעצם לא ביטל שום דין וגם לא עבר על אזהרת התורה. וזה תואם עם דברי הרמב"ם שלא מנה זאת כמצוה לעצמה (וכפי שפרש במגילת אסתר, בל"ת ז שמנה הרמב"ן בהשמות הרמב"ם), אבל לדעת הרמב"ן יש כאן לאו הבא מכלל עשה.

ולפי זה, התורם ממין על שאינו מינו שלא עשה כלום כדלהלן, לא עשה מעשה אסור אפילו לרבא – שהרי לכאורה אין בזה אזהרה נפרדת אלא דין מדיני מצות הפרשה, וכיון שלא פעל כלום אין שייך שעבר אמימרא דרחמנא. וכן מבואר בחזו"א (דמאי ב,ד) שהפרשה על שאינו מינו אינה עבירה אלא האכילה עבירה. [ואעפ"י שהשוו זאת בגמרא לפלוגתא אביי ורבא,

זהו רק לומר שלאביי היה בדין שתהא תרומתו תרומה, אבל לפי האמת שאין תרומתו תרומה, לא עבר אמימרא דרחמנא]. ובכתבים המיוחסים להגר"ח מובא לפרש שגדר איסור זה הוא על דרך השלילה, כלומר נשיאת החטא הוא בכך שאינו מפריש מ'חלבו' [ולו יצוייר שהיה אפשר להפריש פעמיים, לא היה עובר כיון שמפריש שוב מן המובחר], וזו כוונת הדרש: אילו לא היתה התרומה חלה, לא היה מקום מעיקרא לאיסור זה, שהרי במה שהרים מן הרעה לא מנע את הרמת היפה. (וכע"ז יש בצפנת פענח ריש הל' כלאים, שכל האיסור הוא כדי שלא יתן לכהן מן הרעה [וגם כשהכהן מפריש לעצמו – כתב – צריך להפריש מן היפה, שהפרשתו היא בגדר מתנה לעצמו], הלכך אם אינו קדוש הלא אין כאן נתינה לכהן. ויש לכונן בזה דברי התורא"ש בשטמ"ק ב"ב פד:).

באורים נוספים לדרש – ע' בר"ש סיריליא ירושלמי תרומות סוף"ב; ספר משך חכמה קרח יח, לא; חדושים ובאורים.

(ע"ב) 'זהרי תמורה דאמר רחמנא לא יחליפנו ולא ימיר אתו ותנא לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים, אלמה מהני. תיובתא דרבא. אמר לך רבא שאני התם דאמר קרא והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ולאביי...'. תימה, וכי המקשה לא היה יודע הכתוב 'והיה הוא ותמורתו יהיה קדש'? ויש לומר שלא הביא זאת אלא משום שרצה להקשות לאביי למה לי קרא ד'יהיה קדש' (שיטה מקובצת).

עוד יש לפרש הקושיא, הלא מצינו בתמורה שאעפ"י שעבר על הלאו – מעשיו הועילו שאם המיר מומר, וא"כ מנין לך הסברה הפשוטה בכל מקום שכיון שאסרה תורה לעשות לא מהני מעשהו. ומתקן, שונה כאן שאמרה תורה שהוא ותמורתו יהיו קדושים, הרי מוכח שלא מעשיו הם שהועילו, שהרי באמת לא הומרה הקדושה מזה לזה אלא שניהם קדושים, ונשאת הסברה הראשונה שאין מעשהו מועיל כיון שאסרתו תורה (וכעין זה בשפת אמת. ע"ש).

ע"ע בקהלות יעקב ב, במה שצדד להוכיח מכאן שגם החלת הקדושה על הבהמה השניה בכלל האיסור עצמו של תמורה [ולא רק ההעברת הקדושה מהראשונה]. וע"ע מו"מ בסוגיתנו בספר אבי עזרי סנהדרין כו, ג אות ח ואילך.

דף ו

זוהרי גזל דרחמנא אמר לא תגזול ותנן הגזול עצים ועשאן כלים צמר ועשאן בגדים משלם כשעת הגזילה. תיובתא דרבא' – שכיון שאמרה תורה והשיב את הגזלה, בדין הוא שלא יועילו מעשיו להיפטר מחיוב זה על ידי ששינה. אך לאביי יש לנו להעמיד מצות והשיב רק כאשר הגזילה בעינה אבל אם שינה מסתבר שהועיל לקנותה (עפ"י שיטה מקובצת).

יש מפרשים שאין הכוונה שלאביי שינוי קונה מסברא גרידא, אלא בעלמא שינוי קונה מ'הם' – ולא שינוייהם (פ"ו דב"ק), וכיון שסובר 'אי עביד מהני' הלכך מסתבר שהגזולן שעבר ושינה נפקע חיוב השבתו (עפ"י קצוה"ח שס; שפת אמת; חזו"א עמ' 332. וע' דבר אברהם א, יז).

אף על פי שגם אם נשתנה החפץ מאליו ללא מעשה האדם הדין הוא שקונה, ואם כן אפשר שמודה רבא בכל כגון זה דמהני [כמו שכתבו התוס' (ד סע"ב) לענין צורם אוזן בבכור] (כן הקשו האחרונים) – י"ל שהנידון כאן הוא על פעולת הגזילה, האם היא מועילה לגזולן לקנות החפץ, אלא שכל עוד החפץ בעינו אמרה תורה שחייב להשיבו, אבל משנשתנה הרי הועילו מעשיו הראשונים לקנותו עתה (עפ"י פרי יצחק ח"ב סוס"י סג. [וע"ש תירוץ נוסף]; גליונות קהלות יעקב).

תירוץ נוסף, ע' בנתיבות המשפט שסא, א.

ע"ע בקצות החשן ובנתיבות המשפט ומשובב נתיבות ס' לד; אבי עזרי ביכורים ט, יד; זכר יצחק עא ד"ה ובגוף; אחיעזר ח"ג פב, ב; חדושים ובאורים.

'המפקיר כרמו והשכים לשחר ובצרו חייב בפרט ועוללות בשכחה ובפאה ופטור מן המעשר'. התוס' כאן כתבו שמדובר שזכה בגוף השדה, אבל אם זכה רק בפירות – פטור מכולם. ודעת הר"ש (בפאה א, ו עפ"י הירושלמי בקדושין א, ה) שאפילו זכה בקמה לבדה בלא הקרקע, חייב במתנות עניים. ואם זכה אף בקרקע חייב אפילו במעשר.

'מירחו, מעשר ונותן לו' – ואף לדעת מי שאומר יש ברירה, כל זמן שלא הפריש פאה ולא בררה, היה הכל שלו ונתחייב הכל במעשר, ושוב לא יפטור (תוס' ב"ק צד.).

ואין אומרים הואיל ומחויב לעניים והרי יש להם זכות בחלק מן הפירות [כמו שכתבו התוס' (בסוכה לה.) שהכהנים והלויים נחשבים כשותפים בפירות טבל], א"כ הרי זה כהפקר שפטור ממעשר.

רביית קצוצה יוצאה בדיינים...'. נתבאר בהרחבה בב"מ סא.